

Kiesdrempels

Onderzoek naar de
toegankelijkheid van
Rotterdamse stemlokalen

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1-1	Aanleiding	5
1-2	Doel en onderzoeksvragen	5
1-3	Toetsingscriteria	6
2	Informatievoorziening	7
2-1	Inleiding	7
2-2	Informatievoorziening aan mensen met een lichamelijke beperking	7
2-2-1	De gemeente deelt informatie over verkiezingsproces tijdig	8
2-2-2	De informatie is toegankelijk en begrijpelijk	8
2-3	Informatievoorziening aan gemeenteraad	9
2-3-1	Het college informeert de raad in voldoende mate	9
3	Stembureaus moeten toegankelijk zijn	11
3-1	Inleiding	11
3-2	Bereikbaarheid	12
3-2-1	Toetsing cruciale criteria	12
3-2-2	Toetsing wenselijke criteria	13
3-3	Betreedbaarheid	14
3-3-1	Toetsing cruciale criteria	15
3-3-2	Toetsing wenselijke criteria	18
3-4	Bruikbaarheid	19
3-4-1	Toetsing cruciale criteria	20
3-4-2	Toetsing wenselijke criteria	23
3-5	Relevante aandachtspunten ter aanvulling	24
3-5-1	Ervaringen van mensen met een beperking	24
3-5-2	Stemlokaal in gemeentelijk eigendom	25
3-5-3	Stemlokaal niet in gemeentelijk eigendom	25
3-5-4	Spreiding stemlokalen	26
4	Onderzoeksverantwoording	29

1 Inleiding

1-1 Aanleiding

Op 18 maart 2026 zijn in Nederland gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Ook in Rotterdam konden inwoners hun stem uitbrengen. De rekenkamer zag hierin een aanleiding om (voor het eerst) onderzoek te doen naar de toegankelijkheid van stemlokalen voor kiezers met een lichamelijke beperking.

In de Kieswet is namelijk vastgelegd dat alle stemlokalen toegankelijk moeten zijn voor mensen met een lichamelijke beperking. Stemlokalen moeten zodanig gelegen en zodanig zijn ingericht dat kiezers met een lichamelijk beperking zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen.

De rekenkamers van andere grote steden als Amsterdam en Utrecht hebben in het verleden al (meermaals) de toegankelijkheid van stemlokalen onderzocht. Tegen deze achtergrond wilde de rekenkamer ook dit onderzoek uitvoeren om inzicht te bieden in welke mate Rotterdam voldoet aan de toegankelijkheid ten opzichte van de andere grote steden.

1-2 Doel en onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek is om de gemeenteraad inzicht te geven in de toegankelijkheid van stemlokalen voor mensen met een lichamelijke beperking tijdens de verkiezingen op 18 maart 2026.

De hoofdvraag luidt:

In hoeverre voldoet de gemeente Rotterdam aan de wettelijke verplichting van toegankelijke stemlokalen voor mensen met een lichamelijke beperking tijdens de verkiezingen op 18 maart 2026?

De hoofdvraag wordt beantwoord door middel van drie deelvragen:

1. *Is de informatievoorziening van de gemeente Rotterdam over de toegankelijkheid van stemlokalen aan mensen met een lichamelijke beperking voldoende?*
2. *Is de gemeenteraad voldoende geïnformeerd over de mate waarin aan de wettelijke verplichting om stemlokalen toegankelijk te maken voor mensen met een (lichamelijke) beperking wordt voldaan?*
3. *Zijn de stemlokalen in Rotterdam toegankelijk voor mensen met een lichamelijke beperking?*

1-3 Toetsingscriteria

De Rijksoverheid heeft de afgelopen vijftig jaar in samenwerking met vertegenwoordigende organisaties van mensen met een beperking een set aan criteria ontwikkeld om de toegankelijkheid van stemlokalen voor mensen met een lichamelijke beperking te toetsen.¹ Op basis van die criteria biedt het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) informatie en tools aan opdat gemeenten toegankelijke verkiezingen kunnen organiseren.² De set aan criteria is onder te verdelen in de volgende categorieën:

- **Bereikbaarheid:** Kiezers kunnen via de openbare weg bij het stemlokaal komen. Duidelijke bewegwijzering, de aanwezigheid van een gehandicaptenparkeerplaats en een obstakelvrije route van de openbare weg naar het gebouw van het stemlokaal zijn daarbij belangrijk.
- **Betreedbaarheid:** Kiezers kunnen vanaf de buitendeur tot de stemruimte komen. De toegankelijkheid van de buitendeur van het gebouw, de afwezigheid van hoge drempels en de aanwezigheid van juiste hellingbanen en geleidelijnen zijn daarbij van belang.
- **Bruikbaarheid:** Kiezers kunnen de stemfaciliteiten in het stemlokaal gebruiken. Voldoende ruimte voor (het draaien van) een rolstoel of scootmobiel, de aanwezigheid van een leesloep en een juiste hoogte van stembussen en stemtafels zijn daarbij van belang.

De criteria Integrale Toegankelijkheid Stembureaus (2020) zijn uitgebreid en bevatten veel details. Om tot een praktische toepassing te komen, heeft de rekenkamer een vereenvoudigde checklist met cruciale en wenselijke criteria gebruikt bij dit onderzoek om ieder stemlokaal op dezelfde manier op toegankelijkheid te toetsen.³

¹ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Criteria Toegankelijkheid Stembureaus*, 2020.

² Rijksoverheid, Toegankelijkheid verkiezingen. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verkiezingen/verkiezingentoolkit/toegankelijkheid-verkiezingen>.

³ De checklist is gebaseerd op de checklist die eerder is gebruikt in het Utrechtse rekenkameronderzoek naar de toegankelijkheid van stemlokalen. Bron: Rekenkamer Utrecht, Drempels om te stemmen, (Utrecht, Rekenkamer Utrecht, 2024). https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/7.extern/Rekenkamer/20240417_Rekenkamerrapport_Drempels_om_te_stemmen.pdf.

2 Informatievoorziening

2-1 Inleiding

In dit hoofdstuk komen de volgende onderzoeksvragen aan de orde:

- *Is de informatievoorziening van de gemeente Rotterdam over de toegankelijkheid van stemlokalen aan mensen met een lichamelijke beperking voldoende?*
- *Is de gemeenteraad voldoende geïnformeerd over de mate waarin aan de wettelijke verplichting om stemlokalen toegankelijk te maken voor mensen met een (lichamelijke) beperking wordt voldaan?*

Tabel 2-1 Opzet hoofdstuk en gebruikte normen

Paragraaf	Thema en normen
2-2	Informatievoorziening aan mensen met een lichamelijke beperking • De gemeente deelt informatie over het verkiezingsproces tijdig • De informatie is toegankelijk en begrijpelijk
2-3	Informatievoorziening aan gemeenteraad • Het college informeert de raad over het wel of niet voldoen aan de wettelijke verplichting

2-2 Informatievoorziening aan mensen met een lichamelijke beperking

Tabel 2-2 Bevindingen samengevat

	De gemeente heeft de informatie over het verkiezingsproces tijdig gedeeld met burgers
	De verstrekte informatie over toegankelijkheid van stembureaus is toegankelijk en begrijpelijk voor burgers

De kiezer wordt door de gemeente op uiteenlopende manier geïnformeerd over de verkiezingen en waar en hoe gestemd kan worden. Zo wordt de verkiezingsinformatie via officiële kanalen zoals gemeentelijke websites, sociale media en publicaties in gemeentelijke bladen verspreid. Hierbij wordt geen specifiek onderscheid gemaakt tussen Rotterdammers met of zonder (lichamelijke) beperking. Wel besteedt de gemeente in haar communicatie aandacht aan mensen met een beperking.

2-2-1 De gemeente deelt informatie over verkiezingsproces tijdig

In een collegebrief aan de gemeenteraad op 27 januari 2026 is de lijst van in totaal 358 stembureaus bekend gemaakt.⁴ Hiermee heeft de gemeente de informatie over het verkiezingsproces tijdig gedeeld met de Rotterdamse inwoners.

De stembureaus zijn terug te vinden op de website van de gemeente: www.stembureausinrotterdam.nl. Op deze website staat naast een kaart met daarop de locaties van de stembureaus ook aanvullende informatie zoals adressen, openingstijden, toegankelijkheid en verwachte drukte.

2-2-2 De informatie is toegankelijk en begrijpelijk

Informatie over de toegankelijkheid van stemlokalen is onder meer te vinden op de website van de gemeente. Daarnaast worden burgers geïnformeerd door middel van kandidatenlijsten die huis-aan-huis worden bezorgd. Deze zijn uiterlijk vier dagen voor de stemming verspreid.⁵ De verstrekte informatie over toegankelijkheid van stembureaus is toegankelijk en begrijpelijk voor burgers.

Over de toegankelijkheid geeft de gemeente aan dat 98% van de stembureaus voldoen aan de criteria van toegankelijkheid voor mensen in een rolstoel of rollator (geen scootmobielen). Op het moment dat de kiezer via de optie 'kaart' danwel 'lijst' gaat zoeken naar een stembureau waar dit mogelijk is zal hij/zij vrijwel alle stembureaus in Rotterdam als optie krijgen. Volgens de website voldoen al deze stembureaus aan de criteria van een toegankelijk stembureau, zo hebben ze bijvoorbeeld een minimale deurbreedte van 85 cm. Alleen vier locaties voldoen niet aan de criteria. Daarnaast zijn bij alle stembureaus posters met daarop QR-codes om een Nederlandse gebarentaal tolk in te schakelen. Ook zijn er overal een vergrote kandidatenlijst en leesloep aanwezig. Als laatste merkt de gemeente op dat bij elk stembureau in Rotterdam een mindervalideparkeerplaats aanwezig is, behalve bij de Doelen.⁶

Op de website kunnen burgers zelf op de lijst zien welke locaties toegankelijk zijn door te filteren tussen stembureaus met de icoontjes "blinden en slechthzienden", "lichamelijke beperking" en "parkeerplaats voor mindervaliden". Door de criteria mee te nemen in de zoekopdracht wordt duidelijk bij welke stembureaus de kiezer terecht kan (zie figuur 2-1).⁷

⁴ College van B&W Rotterdam, "Gemeenteraadverkiezingen en verkiezingen wijk- en dorpsraden 18 maart 2026", gemeenteraad Rotterdam (collegebrief, 26bb000618, 27 januari 2026).

⁵ College van B&W Rotterdam, "Gemeenteraadverkiezingen en verkiezingen wijk- en dorpsraden 18 maart 2026", gemeenteraad Rotterdam (collegebrief, 26bb000618, 27 januari 2026).

⁶ Gemeente Rotterdam, "Toegankelijkheid stembureaus", geraadpleegd op 21 april 2026, <https://www.stembureausinrotterdam.nl/toegankelijkheid>.

⁷ Gemeente Rotterdam, "Toegankelijkheid stembureaus".

Figuur 2-1 Informatie over stembureaus voor mensen met beperking

Stembureaus voor mensen met een beperking

Veel stembureaus hebben speciale voorzieningen voor mensen met een beperking. Kijk op de kaart bij welk stembureau u terechtkunt.

Blinden en slechtzienden
Stemmen met een visuele beperking. Dat kan met een stemmal en een soundbox.
[Kaart Lijst](#)

Parkeerplaats voor mindervaliden
Stembureau locaties met een mindervalide parkeerplaats
[Kaart Lijst](#)

Lichamelijke beperking
Stemmen met een lichamelijke beperking
[Kaart Lijst](#)

Ook is er de mogelijkheid voor burgers om op de website van de gemeente hun straat en postcode in te vullen. Op de kaart verschijnen dan de stembureaus die voor hen in aanmerking komen met de zoekopdracht. Hierbij is er ook weer de mogelijkheid om speciale toegankelijkheidsvereisten toe te voegen in de zoekopdracht. Echter staat er niet op de kaart weergegeven waar de parkeerplekken zijn voor mindervaliden, dit moet de burger zelf uitzoeken.

Naast de genoemde website van de gemeente kan de kiezer ook informatie opzoeken over de stembureaus via <https://waarismijnstemlokaal.nl/s/Rotterdam>. Verder zat er in de stadskrant van Rotterdam van 26 februari 2026 een bijlage over de verkiezingen.⁸ Op deze manier probeert de gemeente een grote doelgroep te bereiken en informatie over de verkiezingen te delen door middel van een gratis en voor iedereen toegankelijke krant.

2-3 Informatievoorziening aan gemeenteraad

Tabel 2-3 Bevindingen samengevat

	Het college heeft de raad in voldoende mate geïnformeerd over het voldoen aan de wettelijke verplichting

2-3-1 Het college informeert de raad in voldoende mate

Zoals in paragraaf 2-2-1 vermeld heeft het college een brief naar de raad gestuurd met de lijst van 358 stembureaus en informatie over de toegankelijkheid van de stembureaus.⁹ Daarin staat dat 225 van die locaties aan alle eisen uit de checklist van het ministerie voldoen en dat er op 130 locaties nog acties werden uitgevoerd om deze volledig toegankelijk te maken. Wij constateren dat de raad hiermee voldoende is geïnformeerd over het voldoen aan de wettelijke verplichting. In het volgende hoofdstuk komen onze schouwresultaten aan bod zodat wij kunnen toetsen in hoeverre er in de praktijk daadwerkelijk wordt voldaan aan de wettelijke verplichting.

In de genoemde brief benoemt het college dat er vier locaties zijn die, vanwege onoplosbare tekortkomingen, niet voldoen aan de toegankelijkheidscriteria:

- Stadhuis (dubbel stembureau, 1 en 164): hoogteverschil is niet te overbruggen;
- Gymzaal Marnixstraat (dubbel stembureau, 502 en 821): doorgang is te smal;
- Erasmus Universiteit College (stembureau 633): hoogteverschil is niet te overbruggen;
- Rijnhavenkeet (stembureau 828): het hoogteverschil is niet te overbruggen.

⁸ <https://www.rotterdam.nl/stadskrant>.

⁹ College van B&W Rotterdam, "Gemeenteraadverkiezingen en verkiezingen wijk- en dorpsraden 18 maart 2026", gemeenteraad Rotterdam (collegebrief, 26bb000618, 27 januari 2026).

Verder zijn drie stembureaus speciaal ingericht voor o.a. blinde en slechthorende kiezers:

- Huis van de Wijk de Kip (Kipstraat 37);
- Huis van de Wijk 't Klooster (Afrikaanderplein 7);
- Publiekslocatie Delfshaven (Looiershof 1).

In de brief staat verder: "In deze 3 stembureaus zijn extra voorzieningen aanwezig om blinde en slechthorende kiezers zelfstandig en rustig te laten stemmen. Zoals een stemmal, een soundbox en blindengeleidematten. De stemmal en de soundbox kunnen ook worden gebruikt door kiezers met dyslexie, laaggeletterdheid of kiezers met beperkte hand-/armfunctie zoals de ziekte van Parkinson. Stembureauleden van deze bureaus krijgen over het gebruik een instructie. Bij het stembureau in SWeDoRo (Stichting Welzijn Doven Rotterdam, in Prins Alexander) kan gebruik gemaakt worden van een doventolk op afstand. Het stembureau wordt bemand door dove en slechthorende stembureauleden."¹⁰

Bij het stembureau Huis van de Wijk 't Klooster is de rekenkamer langs geweest voor een schouw. Hier viel op dat er inderdaad een stemmal en blindengeleidematten aanwezig waren. De stembureauleden waren erg behulpzaam, maar het viel op dat de stemmal alleen aanwezig was voor de gemeenteraadsverkiezingen en niet voor de wijkraadsverkiezingen. Hierdoor was het toch niet geheel mogelijk om zelfstandig voor zowel wijk- als gemeenteraadsverkiezing te stemmen op dit bureau.

In de brief aan de gemeenteraad stelt het college verder: "Bij het stembureau in SWeDoRo [...] kan gebruik gemaakt worden van een doventolk op afstand." Deze stelling klopt, maar is ook correct voor alle andere stemlokalen. Zoals eerder vermeld is er bij ieder stemlokaal een QR-code voor een doventolk op afstand.

---

¹⁰ College van B&W Rotterdam, "Gemeenteraadsverkiezingen en verkiezingen wijk- en dorpsraden 18 maart 2026", gemeenteraad Rotterdam (collegebrief, 26bb000618, 27 januari 2026).

3 Stembureaus moeten toegankelijk zijn

3-1 Inleiding

In dit hoofdstuk komt de volgende onderzoeksvraag aan de orde:

- *Zijn de stemlokalen in Rotterdam toegankelijk voor mensen met een lichamelijke beperking?*

Tabel 3-1 Opzet hoofdstuk en gebruikte normen

Paragraaf	Thema en normen
3-2	Bereikbaarheid • De stemlokalen voldoen aan de Criteria Toegankelijkheid Stembureaus (2020)
3-3	Betreedbaarheid • De stemlokalen voldoen aan de Criteria Toegankelijkheid Stembureaus (2020)
3-4	Bruikbaarheid • De stemlokalen voldoen aan de Criteria Toegankelijkheid Stembureaus (2020)
3-5	Relevante aandachtspunten ter aanvulling

De norm wordt in de volgende paragrafen nader uitgewerkt in cruciale en wenselijke criteria voor toegankelijkheid die zijn gebaseerd op de verschillende criteria uit de Criteria Toegankelijkheid Stembureau (2020).

De cruciale criteria zijn essentieel voor een toegankelijk stemlokaal voor mensen met een fysieke beperking. Als er aan deze criteria wordt voldaan, kunnen zij hun stem uitbrengen. Wanneer er niet aan de wenselijke criteria wordt voldaan, leidt dit niet direct tot een ontoegankelijke situatie omdat de stembureauleden aanwezig zijn om te helpen. Dit voldoet echter niet aan de principes van zelfstandigheid en gelijkwaardigheid.

De rekenkamer heeft naar deze cruciale en wenselijke criteria gekeken op de thema's bereikbaarheid, betreedbaarheid en bruikbaarheid. Van de 196 stemlokalen die zijn geschouwd voldoen 95 voor 100% aan alle cruciale vereisten. Dat komt neer op 48% van alle stemlokalen. Slechts 32 van de 196, ofwel 16%, van de stemlokalen voldoet voor 100% aan de wenselijke criteria.

In totaal voldoen 20 stemlokalen van de 196 geschouwde lokalen voor 100% aan zowel de cruciale als wenselijke eisen. Met andere woorden: 10% van de stemlokalen in Rotterdam voldoen aan alle vereisten. Echter, met kleine aanpassingen kan dit percentage al flink stijgen. Wanneer er bijvoorbeeld gekeken wordt naar hoeveel stemlokalen voor 75% aan de wenselijke criteria voldoen, dan gaat het om 172 stemlokalen (zie hoofdstuk 4 onderzoeksverantwoording voor nadere toelichting op de gebruikte methoden).

In de volgende paragrafen wordt de mate van toegankelijkheid toegelicht aan de hand van bereikbaarheid, betreedbaarheid en bruikbaarheid. In de tabellen die volgen zijn de gemiddelde scores per criterium opgenomen, deze vallen per thema hoger uit dan hierboven genoemd vanwege het gemiddelde. Hierbij geldt de volgende kwalificatie voor de kleuraanduiding van het oordeel in de tabellen 3-2, 3-3 en 3-4:

Groen = score tussen 90% en 100%

Oranje = score tussen 80% en 90%

Rood = score onder 80%

3-2 Bereikbaarheid

Tabel 3-2 Cruciale en wenselijke criteria bereikbaarheid	
Perc.	Cruciaal criterium
90% (n=196)	1. De route naar de entree deur is vlak, verhard of bij een hoogteverschil van meer dan 2 cm is een correcte overbrugging aangebracht. Dit betekent niet te steil, zit goed vast, weersbesteding en buigt niet door.
97% (n=192)	2. De route naar de entree deur is voldoende breed en vrij van obstakels.
Perc.	Wenselijk criterium
96% (n=196)	3. Er is een aanduiding aanwezig met stembureau of stemlokaal.
96% (n=196)	4. De aanduiding is duidelijk zichtbaar en goed leesbaar.
82% (n=195)	5. Er is een Gehandicapten Parkeerplaats Algemeen (GPA) aanwezig binnen 100 m van de entree die juist is uitgevoerd, mits deze er volgens de classificatie zou moeten zijn.
84% (n=188)	6. Kiezers kunnen veilig van de parkeerplaats op de stoep komen (er zijn geen hoogteverschillen of die zijn goed overbrugd).

De bereikbaarheid van een stemlokaal is belangrijk zodat de kiezer zijn/haar stem kan uitbrengen. De locatie moet duidelijk zichtbaar en toegankelijk zijn vanaf de openbare weg. Verder is voldoende parkeergelegenheid met bijvoorbeeld een gehandicapten-parkeerplaats en een obstakelvrije doorgang van de openbare weg naar de entree deur van het stemlokaal van groot belang.

De bereikbaarheid van de stemlokalen beoordeelt de rekenkamer aan de hand van twee cruciale en vier wenselijke criteria. De toelichting op deze criteria volgt hierna.

3-2-1 Toetsing cruciale criteria

De kiezer kan de entree deur van het stemlokaal goed bereiken

Bij 176 van de 196 geschouwde locaties voldeed de route naar de entree deur aan alle vereisten van criterium 1, dit betekent dat de route vlak is of verhard en dat er een correcte overbrugging is aangebracht bij een hoogteverschil van meer dan 2 cm. Verder kon de kiezer met een beperking in goede mate de entree deur van het stemlokaal zelfstandig bereiken, omdat bij 186 van de 192 locaties de route voldoende breed en vrij van obstakels was.

In onderstaande gevallen was dit niet het geval (zie foto 3-1). In sommige gevallen heeft het stemlokaal bij de normale entree een trap of hek, maar beschikt wel over een aparte ingang voor kiezers met rollator of in bijvoorbeeld een rolstoel. In een aantal gevallen was deze aparte ingang echter niet goed aangegeven, waardoor deze niet goed vindbaar was:

- Bij de Sint Michaëlschool (stembureau 444)¹¹ was er een hek rond het schoolplein. Om bij de entree van het gebouw te komen moest de kiezer door een soort sluis van 65 cm breed waardoor deze ingang niet toegankelijk was. Bij navraag bleek er een andere poort tot het schoolplein te zijn, maar deze was dicht en er was geen wegbewijzing.

¹¹ Hierna wordt alleen het nummer van het stembureau tussen haakjes vermeld.

- Bij de Hogeschool InHolland Rotterdam (426) was een trap bij het gebouw. Er was daar een rolstoel brug naar het gebouw, maar het was onduidelijk of die ook naar het stembureau ging. De bewegwijzering was onduidelijk.
- Bij Foyer Café Walhalla (431) was de enige mogelijkheid om naar binnen te gaan via een trap. Vervolgens waren er ook drempels in de deuren onderaan de trap.
- Bij de Hillegondakerk (80) lag er een grindpad omheen waardoor het stembureau ontoegankelijk was voor mindervaliden.

Verder waren er locaties met een oprit die mogelijk te steil was: Rotterdam Atletiek World Organization of the Scout Movement (551) en Stichting Station Roffa (825); of met een te hoge drempel zoals Theresiaschool voor Katholiek Basisonderwijs (833).

Foto 3-1 Voorbeelden van locaties die niet voldeden aan de cruciale criteria van bereikbaarheid.

V.l.n.r. sluis van 65 cm breed en hek rond het schoolplein bij St. Michaëlschool (444), onduidelijke bewegwijzering bij rolstoel brug bij Hogeschool InHolland Rotterdam (426) en grindpad rond de Hillegondakerk (80).

3-2-2 Toetsing wenselijke criteria

De kiezer kan het stemlokaal zeer goed vinden

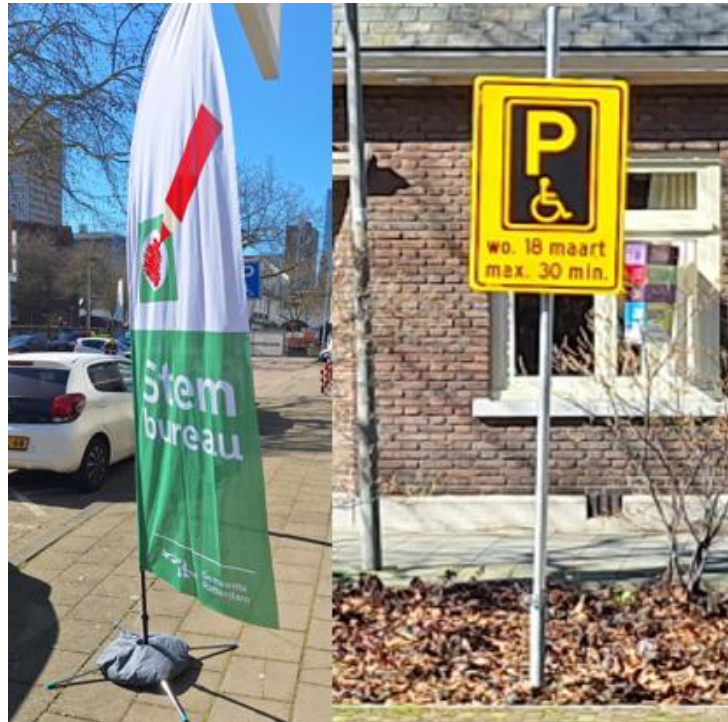
Over het algemeen kan de kiezer het stemlokaal zeer goed vinden aangezien in 185 van de 196 onderzochte locaties de bewegwijzering voldoet en duidelijk zichtbaar en goed leesbaar was. Slechts in een paar gevallen ontbrak een bord met aanduiding stemlokaal of was er alleen een banner/vlag aanwezig (zie foto 3-2).

Er is meestal een gehandicaptenparkeerplaats en de kiezer kan redelijk veilig op de stoep komen

Bij 110 van de 195 locaties is er parkeergelegenheid in de buurt van een stemlokaal. De gemeente heeft op de verkiezingsdag op veel plekken een tijdelijke gehandicaptenparkeerplaats met een maximale parkeerduur van 30 minuten gecreëerd bij stemlokalen (zie foto 3-2). Dit gebeurde meestal als er geen reguliere gehandicaptenparkeerplaats in de buurt was. Incidenteel kwam wel voor dat er een auto op de gehandicaptenparkeerplaats stond zonder een duidelijk zichtbare gehandicaptenparkeerkaart. Dit heeft de rekenkamer dan beoordeeld als niet toegankelijk.

Kiezers konden bij 157 van de 188 locaties veilig van de parkeerplaats op de stoep komen. In sommige gevallen was er sprake van een (te) hoge stoeprand zonder drempeloverbrugging. In enkele gevallen was de snelste route vanaf de gehandicaptenparkeerplaats naar de entree via een omweg om bijvoorbeeld een buitenspeelveld heen of moest men zich verder verplaatsen naar een veilige oversteekplaats iets verderop.

Foto 3-2 Banner en tijdelijke gehandicaptenparkeerplaats op de verkiezingsdag

3-3 Betreedbaarheid

Tabel 3-3 Cruciale en wenselijke criteria betreedbaarheid	
Perc.	Cruciaal criterium
92% (n=196)	1. De buitendeur voldoet aan de toegankelijkheidseisen (de buitendeur is breed genoeg (85 cm), er is voldoende opstelruimte, een juiste openingshoek en de deur is niet te zwaar).
72% (n=196)	2. Er zijn geen obstakels bij de buitendeur (drempels die niet of niet goed zijn overbrugd, roosters met te grote gaten).
92% (n=127)	3. De route vanaf de buitendeur naar de stemruimte is vrij van obstakels en breed genoeg.
74% (n=91)	4. Tussendeuren voldoen aan de toegankelijkheidseisen (breed genoeg, voldoende opstelruimte, niet te zwaar en geen/overbrugde drempels).
Perc.	Wenselijk criterium
100% (n=128)	5. De route tussen de buitendeur en de stemruimte is duidelijk aangegeven.
84% (n=196)	6. Op de route van de buitendeur naar de stemruimte liggen geen losse kokos-/rubberingmatten of losse (niet afgeplakte) vloerbescherming.

Na binnenkomst spreken we over de betreedbaarheid van een stemlokaal. Het gaat hier dus om de route vanaf de buitendeur, binnen in het gebouw, met eventuele tussendeuren, tot het stemlokaal zelf. De betreedbaarheid van de stemlokalen wordt beoordeeld op vier cruciale en twee wenselijke criteria. In onderstaande paragrafen worden deze criteria verder uitgewerkt.

3-3-1 Toetsing cruciale criteria

De meeste buitendeuren voldeden aan de toegankelijkheidscriteria

Bij 179 van de 196 bezochte locaties voldeed de buitendeur aan alle vereisten voor criterium 1 van de cruciale criteria. Mensen met een fysieke beperking kunnen daarmee de buitendeur goed betreden. De deur was breed genoeg, er was voldoende opstelruimte, de openingshoek was groot genoeg en de deur was niet te zwaar. Bij één locatie voldeed de buitendeur voor driekwart aan de vereisten, dat wil zeggen dat de deur niet aan alle criteria voldeed, maar wel aan de meeste criteria. Bij drie locaties voldeed de deur aan de helft van de criteria. Bij dertien locaties voldeed de deur niet aan de vereisten, waardoor de deur niet toegankelijk was.

Bij de dertien locaties waar de rekenkamer oordeelde dat de deur niet aan alle criteria voldeed, kwam dit doordat de deur handbediend was. De toekenning van de scores wordt in de onderzoeksverantwoording in hoofdstuk 4 nader toegelicht. Bij de overige locaties, waar de deur niet geheel voldeed, was er voldoende opstelruimte, de openingshoek was groot genoeg en de deur was niet te zwaar. De rekenkamer oordeelt dat dit wel toegankelijk is, maar niet volledig toegankelijk. Bij de dertien locaties waar de deur niet voldeed, kwam dit doordat de deuren te zwaar waren.

Foto 3-3 Voorbeelden van drie typen deuren

V.l.n.r. een automatische deur bij Europoort International Church (627), een permanent open deur bij Gymzaal Midaspad (505) en een handbediende deur bij de Adriaen Janszkerk (486).

Bij veel stemlokalen waren er obstakels bij de buitendeur

Het meest geconstateerde probleem bij de buitendeur waren obstakels in verschillende vormen. Bij 135 van de stemlokalen waren er geen obstakels bij de buitendeur. Bij de overige 60 stemlokalen waren er wel obstakels te vinden. Het meest voorkomende probleem was dat er geen goede overbrugging van een te hoge drempel aanwezig was.

Een goede drempeloverbrugging is niet te steil, stabiel, anti-slip, weerbestendig, sterk en veilig. Bij een hoogteverschil vanaf 10 cm moet een drempeloverbrugging een afrijdbeveiliging of stootrand hebben. De overbrugging moet daarnaast goed verankerd en stabiel zijn.

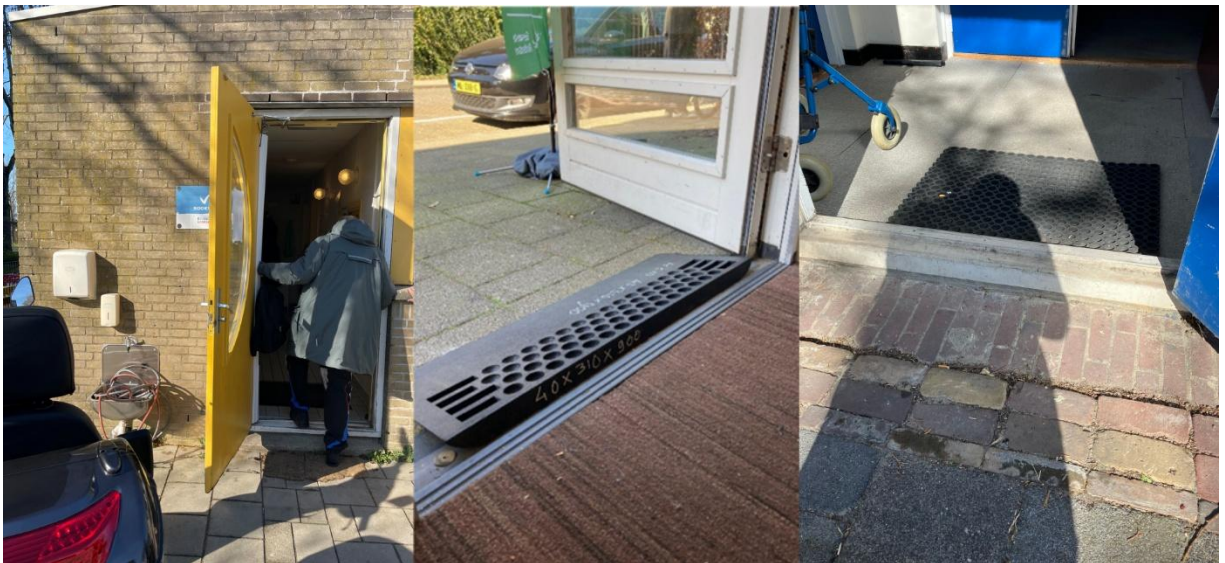
Foto 3-4 Voorbeelden van goede overbruggingen

V.l.n.r. stemlokaal Nesselint (691), Basisschool de Pijler (371) en The Capitol (820)

Van de geschouwde lokalen was er bij 81 stemlokalen geen goede drempeloverbrugging aanwezig. Bij 35 stemlokalen was dat geen probleem, omdat de drempel lager of gelijk was aan 2 cm. Bij 46 stemlokalen was de drempel hoger dan 2 cm. In sommige gevallen was deze zelfs hoger dan 10 cm en was er geen overbrugging aanwezig.

Foto 3-5 Voorbeelden van geen of foutieve overbruggingen

V.l.n.r. hoge drempel bij Speeltuin Kreek Huizen (492), een drempel die vanuit binnen te hoog is bij de Gymzaal Melanchthon mavo Schiebroek (456) en een hoge drempel bij Huis van de Wijk de Brink (500).

In de meeste gebouwen was de route vrij van obstakels

Zodra de kiezer het gebouw binnenkomt, moet de route vanaf de buitendeur vrij zijn van obstakels. Bij 127 locaties was er sprake van een route tussen de buitendeur en het stemlokaal. Bij 115 van deze locaties was de route vrij van obstakels en breed genoeg. Dat wil zeggen dat er geen vernauwingen zijn, die minder dan 85 cm breed zijn. Tussen deze 115 locaties zitten ook stemlokalen waar op de route sprake is van een obstakel, maar waar een goede overbrugging aanwezig is. Bij twaalf locaties was er sprake van een obstakel op de route in de vorm van een drempel die hoger was dan 2 cm, waarbij geen goede overbrugging aanwezig was.

Foto 3-6 Drempels op de route naar het stemlokaal

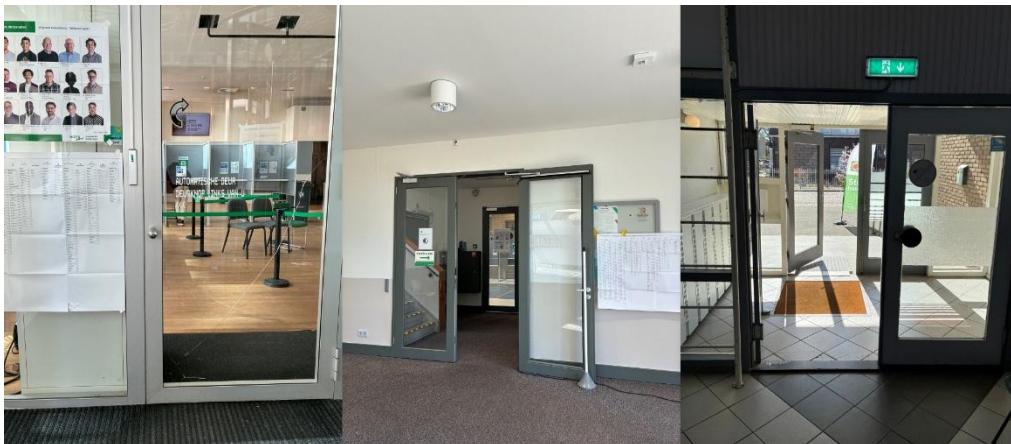

V.l.n.r. een drempel hoger dan 2 cm in Huis van de Wijk de Brink (500) en een overbrugde, maar volgens criteria te smalle overbrugging bij Huis van de Wijk Irene (354 + 356).

In de meeste gevallen voldoen de tussendeuren aan alle vereisten

Op 91 locaties was er daarnaast sprake van tussendeuren op de route van de deur naar het stemlokaal. In 67 gevallen voldeden deze tussendeuren aan alle vereisten: de deur was breed genoeg, eventueel was er voldoende opstelruimte om de deur te openen, de deur was niet te zwaar en er waren geen of overbrugde drempels. In deze situaties kan de kiezer makkelijk de stemruimte bereiken. Bij twee deuren was er sprake van een handbediende of semi-automatische deur waar de drempel 2 cm was zonder overbrugging. In deze gevallen kost het een rolstoelgebruiker veel kracht om over de drempel heen te komen en heeft de rekenkamer deze beoordeeld als slechts gedeeltelijk (voor de helft) toegankelijk.

Foto 3-7 Tussendeuren die voldoen aan alle vereisten

V.l.n.r. een semi-automatische deur met drukknop in Lantarenvenster (634) en openstaande tussendeuren bij Gymzaal Spinozaweg (240) en De Magneet (425).

Bij 24 tussendeuren zijn meerdere problemen geconstateerd, waardoor de deur ontoegankelijk werd voor een kiezer met een fysieke beperking. Bij 18 deuren kwam dit in ieder geval door een drempel die niet goed overbrugd was. Andere redenen zijn bijvoorbeeld te weinig opstelruimte of een te zware deur. Ook waren acht deuren niet breder dan 85 cm en dus te smal voor een rolstoel of klein model scooter.

Foto 3-8 Voorbeelden van tussendeuren met diverse problemen

V.l.n.r. een te smalle doorgang door een tafel die de deur openhoudt bij het Zuydergymnasium (600), dichte tussendeuren die te zwaar zijn bij OBS de Barkentijn (351) en een te smalle deur in Gymzaal Waleweinpad (487).

3-3-2 Toetsing wenselijke criteria

Er was een duidelijke route tussen de buitendeur en de stemruimte

Bij 127 stemlokalen was er sprake van een route van de buitendeur naar de stemruimte. Bij de overige stemlokalen stond de kiezer na binnenkomst direct in de stemruimte. Bij alle 127 lokalen waar kiezers door het gebouw moesten lopen voordat zij bij het stemlokaal komen, was de route duidelijk aangegeven. Kiezers kunnen de route naar het stemlokaal daarom goed vinden.

Foto 3-9 Voorbeeld van een duidelijk aangegeven route

Publiekslocatie Feijenoord (501).

Op de route lagen weinig kokos- of rubberringmatten

Van de 196 stemlokalen waren er 155 waar geen kokos- of rubberringmatten bij de voordeur of op de looproute lagen. In het geval van kokosmatten heeft de rekenkamer deze beoordeeld als 50% toegankelijk voor dit criterium. Rubberringmatten met gaten groter dan 2 cm worden als ontoegankelijk gezien, wegens het struikelgevaar dat deze matten veroorzaken voor mensen met een loopstok of andere hulpmiddelen. Bij 21 stemlokalen lagen er kokosmatten en bij twintig waren er rubberringmatten.

Foto 3-10 Drie voorbeelden van rubberringmatten en roosters met grote gaten

V.l.n.r. een rubberringmat binnen bij de deur bij Rotterdam Atletiek (551), een rubberringmat buiten bij Volkstuinvereniging De Tochten (9) en een rooster bij Basisschool De Kleine Prins (121 + 192)

3-4 Bruikbaarheid

Tabel 3-4 Cruciale en wenselijke criteria bruikbaarheid		
Enkel stembureau	Dubbel stembureau	Cruciaal Criterium
75% (n=79)	n.v.t. (zelfde ingang)	1. De deur van de stemruimte voldoet aan de toegankelijkheidseisen: - De deur is breed genoeg (85 cm), er is voldoende opstelruimte, de deur heeft de juiste openingshoek en deze is niet te zwaar. - De deur-drempelhoogte (t.o.v. vloerniveau) is ≤ 2 cm en hogere drempels zijn goed overbrugd (i.e. hoogteverschil ≤ 2 cm en de overbrugging zit goed vast).
92% (n=196)	100% (n=23)	2. De route in de stemruimte voldoet aan de toegankelijkheidseisen: - De vloer is vlak en zonder obstakels. - De ruimte is voldoende breed en voorzien van voldoende manoeuvreer-/opstelruimte bij stemtafel, stemhokje en stembus.
98% (n=191)	100% (n=23)	3. Er is een stemhokje met een juist uitgevoerd laag schrijfblad (75 cm t.o.v. vloerniveau).
Enkele stembureaus	Dubbel stembureau	Wenselijk criterium
89% (n=196)	96% (n=23)	4. Er zijn stoelen aanwezig en minimaal een op de vijf stoelen is voorzien van armleuningen.
96% (n=196)	95% (n=23)	5. Er is een leesloep zichtbaar op de kiestafel aanwezig, met werkende verlichting.

Eenmaal aangekomen bij de daadwerkelijke stemruimte is het belangrijk dat de kiezer zelfstandig en gelijkwaardig diens stem kan uitbrengen. Het gaat bij bruikbaarheid om de route van de deur van de ruimte tot aan de stembus. Daarnaast gaat bruikbaarheid ook over de overige aanwezige voorzieningen zoals de aanwezigheid van een leesloep en stoelen met armleuningen.

De beoordeling van de bruikbaarheid gebeurt aan de hand van vijf criteria. Net als bij de vorige onderdelen is hierin onderscheid tussen cruciale en wenselijke criteria. De drie cruciale criteria verwijzen naar de deur, de route in het lokaal en de aanwezigheid van een laag stemhokje. De twee wenselijke criteria verwijzen naar de stoelen (met armleuningen) en een leesloep met lampje.

In onderstaande paragrafen worden de criteria verder uitgewerkt. Op één stemlokaal kan er sprake zijn van de aanwezigheid van dubbele stembureaus. Bij de beoordeling van de criteria over de bruikbaarheid wordt elk stembureau separaat beoordeeld. De rekenkamer heeft 23 stemlocaties bezocht met dubbele stembureaus.

3-4-1 Toetsing cruciale criteria

De kiezer kon de stemruimte grotendeels goed betreden

Op 59 van de 79 geschouwde locaties voldeed de deur naar de stemruimte aan alle vereisten.¹² De deur was minstens 85 cm breed, had een opstelruimte van twee bij twee meter, kon met twee vingers worden opengedaan en eventuele drempels waren goed overbrugd. Op de overige twintig locaties voldeed de deur niet aan de vereisten.

Foto 3-11 Voorbeeld van een rubberen overbrugging die los ligt

Huis van de Wijk De Dijk (617)

Er waren uiteenlopende redenen waarom een locatie niet aan de vereisten voldeed. Zo kan het zijn dat er een drempel niet goed overbrugd was of dat er geen opstelruimte rondom de deur was.

¹² Bij de overige bureaus stond de kiezer al in de stemruimte en was er geen sprake van een deur.

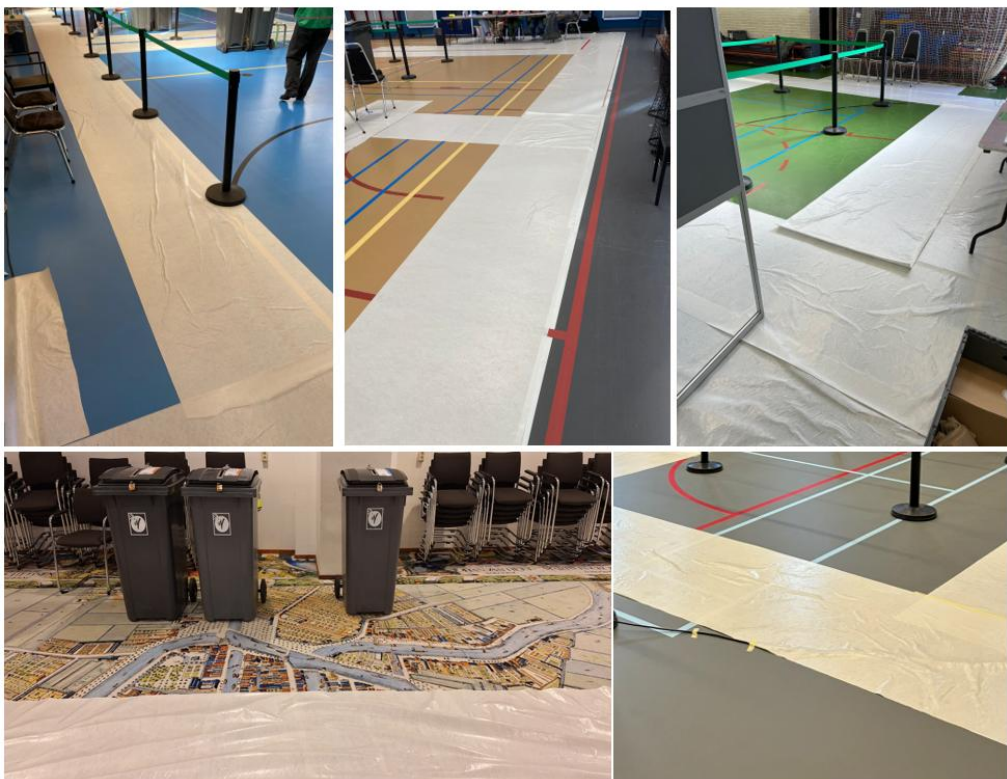
De meeste stemlokalen hadden een goede route en verkeersruimte in het stemlokaal

Het tweede cruciale criterium rondom bruikbaarheid is verdeeld over twee onderdelen van de route: een vlakke vloer en zonder obstakels en de verkeersruimte.

Op 180 van de 196 bezochte locaties voldeed de route aan alle criteria. Op zestien locaties was er een te hoge drempel die geen goede overbrugging had. Hierdoor was de ruimte niet vrij van o.a. struikelgevaar voor mensen die slecht ter been zijn (of niet goed kunnen zien).

De witte vloerbedekking die wordt gebruikt in onder andere gymzalen is een punt van aandacht. Op verschillende locaties is opgemerkt dat het niet goed afplakken/omhoog krullen van deze vloerbedekking kan leiden tot struikelgevaar.

Foto 3-12 Voorbeelden van verschillend afgeplakte vloerbedekking

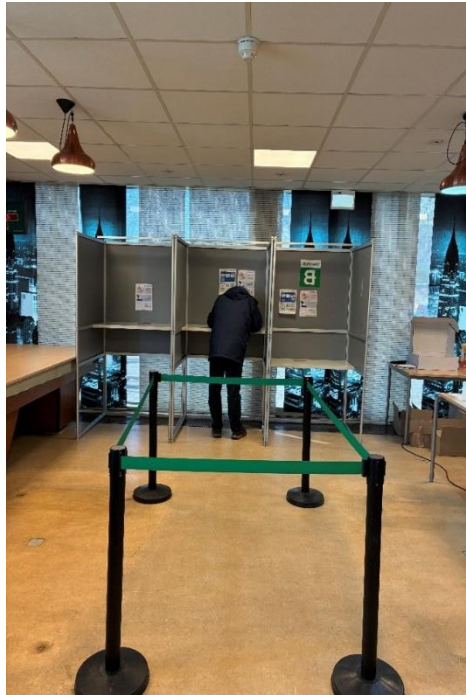

Met de klok mee: basisschool Klimop (151+274), sporthal Snelleman (182+39), gymzaal Catullusweg (543), OBS De Barkentijn (351) en Stadsarchief (56).

Op 185 van de 196 bezochte locaties voldeed de verkeersruimte in het stembureau aan alle criteria. Dat betekent in dit geval dat er voldoende ruimte (meer dan anderhalve meter) was om zelfstandig met een rolstoel te bewegen langs de stembureauleden, de stemhokjes en de stembus. Op zes locaties voldeed de verkeersruimte voor twee derde aan de vereiste. Op vier andere locaties voor een derde en op één locatie voldeed de verkeersruimte niet aan de vereisten. Dit lag bijvoorbeeld aan een te kleine draaicirkel of een te kleine opstelruimte. Op één locatie voldeed de verkeersruimte niet aan de vereisten. Dit gaat om de locatie bij de Wijkbus Feijenoord.

De 23 dubbele stembureaus voldeden allemaal aan de eis voor de route. De verkeersruimte in het stembureau werd in 100% van de dubbele stembureaus als correct beoordeeld.

Foto 3-13 Voorbeeld van een te krappe verkeersruimte

Huis van de Wijk Rendierhof (88).

Er was bijna altijd een verlaagd stemhokje aanwezig

Om mensen in een rolstoel zelfstandig te laten stemmen moet één op de drie stemhokjes een schrijfblad hebben tussen de 75 en 85 cm hoog. Aan deze norm voldeed 98% van de stembureaus (192 van de 196 stemlokalen) en 100% van de tweede stembureaus op dubbele stemlocaties.

In vier van de 218 gevallen (inclusief de dubbele bureaus) was er geen verlaagd stemhokje aanwezig. In één geval was dit een dubbel stembureau waarvan de in totaal zeven aanwezige hokjes er maar één i.p.v. twee een laag schrijfblad had. Als er een hokje aanwezig was, was deze wel altijd goed onderrijdbaar en goed opgesteld.

Foto 3-14 Een stemlokaal zonder verlaagd stemhokje

Basisschool de Kleine Prins (121+192).

3-4-2 Toetsing wenselijke criteria

Veel stemlokalen hadden toegankelijke stoelen en een leesloep

Op het stembureau zijn overige voorzieningen aanwezig om stemmers zelfstandig en gelijkwaardig te laten stemmen. In elk stembureau zouden stoelen (met armleuning) en een leesloep met verlichting aanwezig moeten zijn.

De stoelen voldeden op 158 van de 196 locaties en de leesloep was correct geplaatst in 185 stemlokalen. In de dubbele stembureaus voldeden de stoelen in 96% en was de leesloep aanwezig in 95% van de gevallen. Wanneer de stoelen niet voldeden kwam dit bijvoorbeeld doordat er iets erop gelegd was, er geen stoel met leuning was of er maar twee stoelen stonden.

Foto 3-15 Voorbeelden van niet voldoende stoelen

Wijkhub Beverwaard (807) en gymzaal Waleweinpad (487).

De leesloepen zijn een algemeen aandachtspunt voor de volgende verkiezingen:

- Op meerdere stembureaus lag de leesloep niet zichtbaar op tafel, maar nog in de doos met geleverde spullen.
- Op meerdere locaties zaten de batterijen niet in de loep waardoor deze op het moment van schouwen niet operationeel was. Daarnaast waren de batterijen voor de loep niet op alle locaties meegeleverd door de gemeente.

Een extra punt: er waren bij veel locaties openbare toiletten, maar slechts bij ongeveer de helft was dit een gehandicaptentoilet

Als extra punt, buiten het normenkader, heeft de rekenkamer tijdens het schouwen ook genoteerd of er een openbaar toilet op de locatie aanwezig was. Er is gespecificeerd of dit een 'gewoon' toilet of een gehandicaptentoilet was.

Op 179 van de 196 locaties was er een toilet aanwezig. 93 van deze toiletten was een gehandicaptentoilet. Dit is 47% van de bezochte locaties.

Foto 3-16 Voorbeeld van een aanwezig (invaliden) toilet

Het Stadsarchief (56).

3-5 Relevante aandachtspunten ter aanvulling

3-5-1 Ervaringen van mensen met een beperking

Namens de Rekenkamer heeft de Vereniging van Gehandicaptenorganisaties Rotterdam (VGR) aan haar deelnemende organisaties gevraagd om schouwen uit te voeren tijdens het stemmen. Hiervoor hebben zij een verkorte vragenlijst gebruikt. Deze vragenlijst is gebaseerd op de Criteria Integrale Toegankelijkheid Stembureaus en komt in de basis in lijn met de checklist van de rekenkamer. In totaal hebben 28 personen negentien stemlokalen bezocht.

In algemene zin zijn deze ervaringsdeskundigen tevreden met de bereikbaarheid van het stemlokaal. De route is duidelijk aangegeven en zij kunnen het stemlokaal goed bereiken. Ook over de betreedbaarheid zijn zij positief. De aandachtspunten die men aangeeft, gaan over bijvoorbeeld drempeloverbruggingen, waarbij deze bij sommige stembureaus te steil waren of de route te krap was voor rolstoelen. Ook gaven personen met een visuele beperking aan dat zij te weinig geholpen werden en routes voor hen niet goed aangegeven waren. De bruikbaarheid beoordelen deze

ervaringsdeskundigen als goed. De schouwers van de VGR geven enkel aan dat de stoelen (eventueel met leuning) in acht gevallen niet goed zichtbaar waren.

Over het algemeen komen de bevindingen van de VGR grotendeels overeen met de bevindingen uit de schouwen van de rekenkamer. De VGR is wel positiever over de betreedbaarheid van de stemlokalen dan de rekenkamer. De VGR heeft echter maar een beperkt aantal stemlokalen bezocht, waarbij de mogelijkheid is dat deze beter scoorden dan de grotere steekproef van de rekenkamer. De aandachtspunten over bijvoorbeeld de drempeloverbruggingen en de stoelen komen terug in onze paragrafen over betreedbaarheid en bruikbaarheid.

3-5-2 Stemlokaal in gemeentelijk eigendom

In totaal zijn op de verkiezingsdag 196 stemlokalen bezocht. Van de bezochte stemlokalen zijn er 81 in eigendom van de gemeente.

In tabel 3-5 is een overzicht opgenomen van de mate waarin de stemlokalen die in gemeentelijk eigendom zijn voldoen aan de cruciale en wenselijke criteria van toegankelijkheid.

Tabel 3-5 Scores stemlokalen in eigendom van gemeente		
Score	Cruciale criteria	Wenselijke criteria
tussen 90% en 100%	41 (51%)	25 (31%)
tussen 80% en 90%	22 (27%)	32 (40%)
onder 80%	18 (22%)	24 (30%)
	81 (100%)	81 (100%)

Uit tabel 3-5 blijkt dat 49% (40 op 81) van de stemlokalen niet volledig voldoet aan de cruciale criteria. Bij de wenselijke criteria is dit 70% (56 op 81). Dit betekent dat de helft van de stemlokalen die in gemeentelijk eigendom zijn, overwegend niet geheel toegankelijk zijn. De grootste tekortkoming is vooral te vinden bij de buitendeur die niet voldoet aan de toegankelijkheidseisen zoals een niet goed verankerde en anti-slip dempeloverbrugging en obstakels rondom de buitendeur.

De rekenkamer constateert dat de gemeente in dit geval naar permanente oplossingen moet zoeken om de toegankelijkheid te verbeteren aangezien het hier gaat om gemeentelijke panden. Juist bij deze panden is de gemeente zelf aan zet om de toegankelijkheid te verbeteren.

3-5-3 Stemlokaal niet in gemeentelijk eigendom

Van de bezochte stemlokalen waren er 115 niet in gemeentelijk eigendom. In tabel 3-6 is een overzicht opgenomen van de mate waarin de stemlokalen die niet in gemeentelijk eigendom zijn voldoen aan de cruciale en wenselijke criteria van toegankelijkheid.

Tabel 3-6 Scores stemlokalen niet in eigendom van gemeente		
Score	Cruciale criteria	Wenselijke criteria
tussen 90% en 100%	60 (52%)	45 (39%)
tussen 80% en 90%	34 (30%)	42 (37%)
onder 80%	21 (18%)	28 (24%)
	115 (100%)	115 (100%)

Uit tabel 3-6 blijkt dat 48% (55 op 115) van de stemlokalen niet volledig voldoet aan de cruciale criteria. Bij de wenselijke criteria is dit 61% (70 op 115). Dit betekent dat hier ook geldt dat bijna de helft van de stemlokalen die niet in gemeentelijk eigendom zijn overwegend niet geheel toegankelijk

zijn. Wat betreft de grootste tekortkomingen hier gaat het ook met name om obstakels bij de buitendeur. De kiezer heeft binnen het stemlokaal ook te maken met tussendeuren, die niet breed genoeg zijn en/of niet obstakelvrij zijn.

Volgens de gemeente zijn er vaste contracten met stemlocaties (tussen de 200 en 250).¹³ Het doel van de gemeente is om voor 80% van de stembureaus een vaste verbintenis aan te gaan, wat de logistiek en kosten bij toekomstige verkiezingen efficiënter maakt.¹⁴ Volgens de gemeente was er in de voorgaande verkiezingen al aanzienlijk geïnvesteerd in de toegankelijkheid van stemlocaties, bijvoorbeeld door de aanschaf van aluminium hellingplaten, drempelhulpen en stoepophogingen. Het werken met vaste stemlocaties levert hierin volgens de gemeente juist een kostenbesparing op, omdat er minder geïnvesteerd hoeft te worden in locaties die slechts eenmalig als stemlocatie worden gebruikt.¹⁵

De rekenkamer merkt op dat ook hier verbeteringen in de toegankelijkheid valt te behalen.

3-5-4 Spreiding stemlokalen

De rekenkamer heeft getracht om zoveel mogelijk stemlokalen te bezoeken in alle delen van de stad, inclusief de dorpen en kernen buiten de stadsgrenzen van Rotterdam. In totaal heeft de rekenkamer 51% van de 358 stemlokalen bezocht.¹⁶ Er zijn in Hoek van Holland, Rozenburg, Hoogvliet, Heijplaat en Pernis ook meerdere stemlokalen meegenomen in de steekproef.

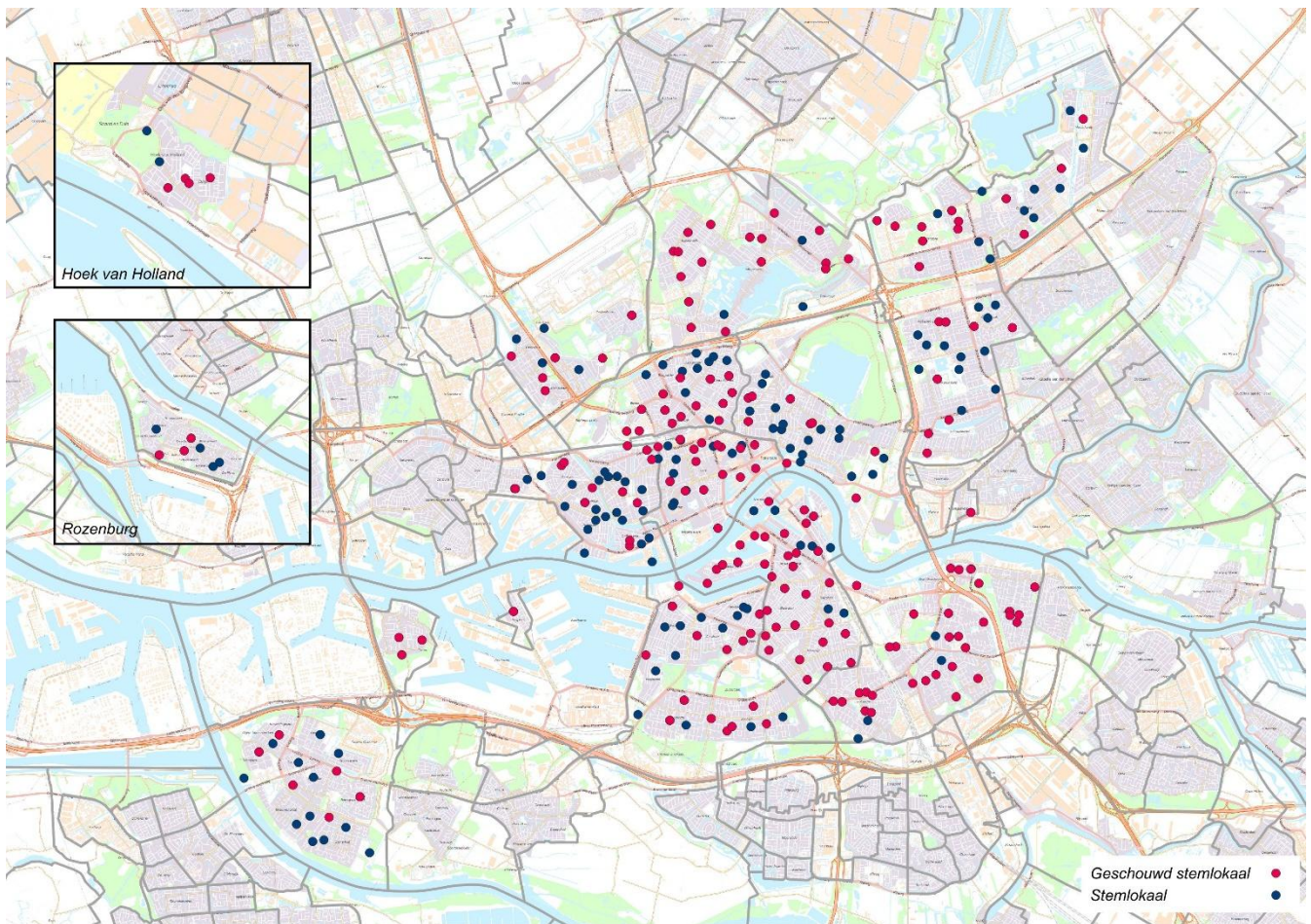
¹³ Interview ambtenaren.

¹⁴ Gemeente Rotterdam, "Projectplan GRWR26".

¹⁵ E-mail ambtenaar op vragen van de rekenkamer.

¹⁶ College van B&W Rotterdam, "Gemeenteraadverkiezingen en verkiezingen wijk- en dorpsraden 18 maart 2026", gemeenteraad Rotterdam (collegebrief, 26bb000618, 27 januari 2026).

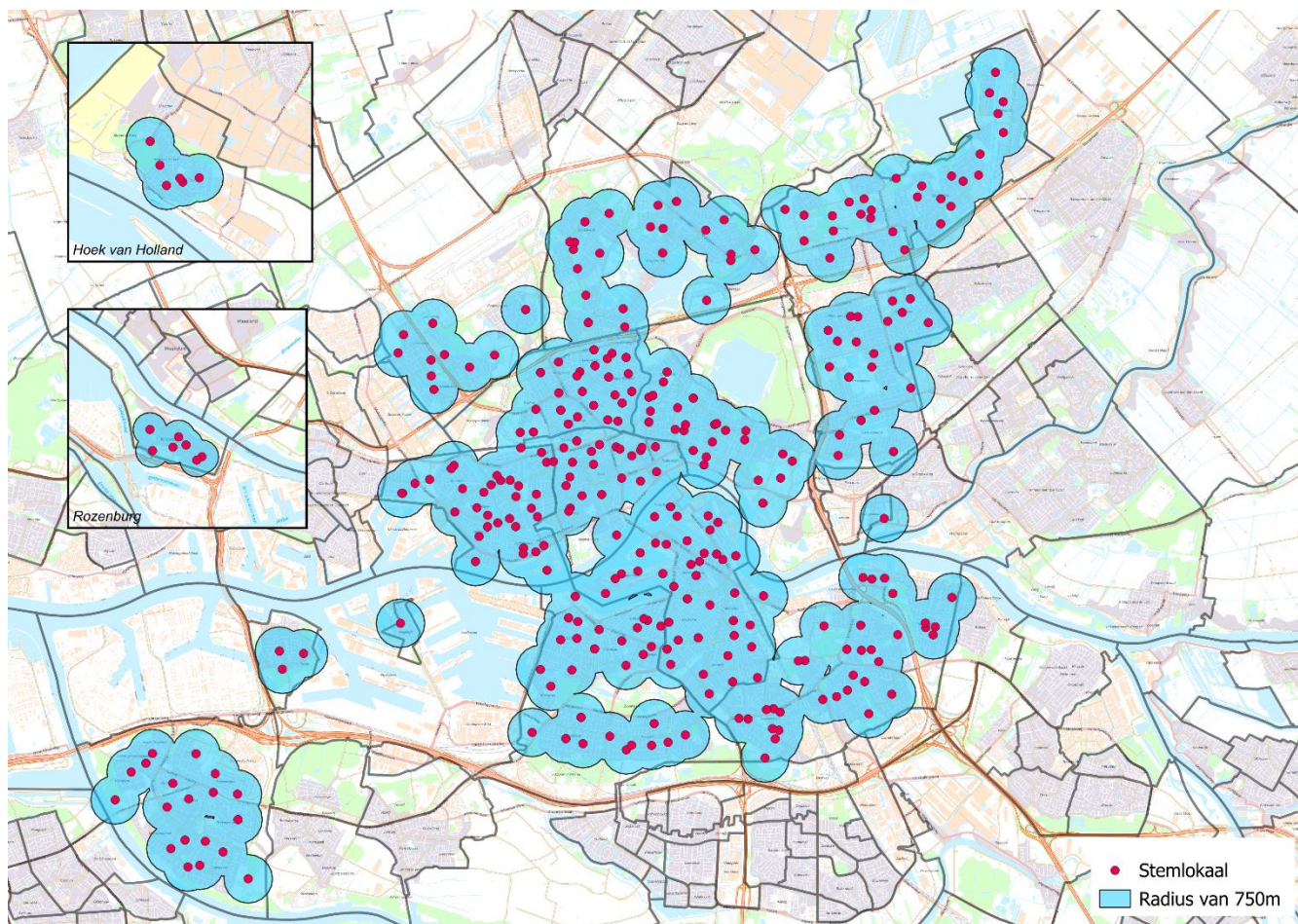
Figuur 3-1 Kaart met geschouwde en niet geschouwde stemlokalen

Met uitsnede van Hoek van Holland en Rozenburg.

Op figuur 3-1¹⁷ is te zien welke stemlokalen de rekenkamer wel en niet heeft bezocht. De stemlokalen ten noorden van de Maas liggen dicht bij elkaar omdat de wijken daar kleiner zijn en er ook voor de wijkraad gestemd moest worden. Op Zuid zijn er relatief minder stemlokalen door het lagere aantal wijken en zijn er dus meer bezocht. De te bezoeken stemlokalen zijn bepaald op basis van de beschikbaarheid van schouwers en spreiding door de stad. Het betreft geen aselechte steekproef, maar door het hoge aantal bezochte stemlokalen en de spreiding door de stad is deze steekproef wel representatief en betrouwbaar.

¹⁷ Figuur 3-1 is gebaseerd op de lijst met alle stemlokalen die de rekenkamer van de gemeente Rotterdam heeft ontvangen. De onderlaag is open source via PDOK, voor de wijkranden is gebruikgemaakt van een laag van het CBS.

Figuur 3-2 Kaart met radius van 750 meter rondom stemlokalen

Met uitsnede van Hoek van Holland en Rozenburg.

Het college stelt dat het ideale stemlokaal op maximaal 750 meter loopafstand te bereiken is voor iedereen in de stad.¹⁸ Op figuur 3-2 is te zien dat met een radius van 750 meter om alle stemlokalen heen dit aardig uitkomt. Er zijn een aantal opvallendheden waar te nemen:

- Aan de buitenranden van de stad, zoals in Lombardijen, zijn een aantal plekken waar een stemlokaal niet binnen 750 meter te bereiken is;
- In de buitenkernen Pernis, Hoogvliet, Hoek van Holland en Rozenburg liggen de stemlokalen vooral dicht bij de bevolkingscentra, ook hier moeten burgers aan de rand van de kern verder reizen om bij een stemlokaal te komen.

De gemeente voldoet dus grotendeels aan haar eigen wens om binnen 750 meter een stemlokaal voor iedere bewoner te hebben.

¹⁸ College van B&W Rotterdam, "Gemeenteraadverkiezingen en verkiezingen wijk- en dorpsraden 18 maart 2026", gemeenteraad Rotterdam (collegebrief, 26bb000618, 27 januari 2026)

4 Onderzoeksverantwoording

Wijzigingen ten opzichte van de onderzoeksopzet

Deelvragen

De volgorde van de deelvragen uit de onderzoeksopzet en de beantwoording hiervan is aangepast om de leesbaarheid voor de lezer te vergroten.

Normen

In de onderzoeksopzet zijn voor deelvraag 'Is de informatievoorziening van de gemeente Rotterdam over de toegankelijkheid van stemlokalen aan mensen met een lichamelijke beperking voldoende?' vier normen opgenomen. De volgende wijziging is doorgevoerd: De norm '*De communicatiekanalen zijn afgestemd op de doelgroep*' is komen te vervallen omdat dit in de praktijk niet te toetsen is omdat de gemeente in haar communicatie over de verkiezingen geen onderscheid maakt tussen Rotterdammers met of zonder (lichamelijke) beperking. Verder zijn de normen toegankelijk en begrijpelijk samengevoegd.

Toelichting onderzoeksmethoden

Checklist

Tijdens de verkiezingsdag op 18 maart 2026 is data verzameld door middel van schouwen. Voor het schouwen werd gebruik gemaakt van een (digitale) checklist, gebaseerd op de checklist van de Rekenkamer Utrecht. Deze is gebaseerd op de checklist die PBT consult BV in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft gemaakt.¹⁹

Spreiding stemlokalen

Bij de totstandkoming van de definitieve lijst van te schouwen stemlokalen is rekening gehouden met een optimale spreiding over de stad en de andere kernen (Hoek van Holland, Rozenburg, Hoogvliet, Pernis en Heijplaat). De vier locaties die al vooraf door het college als niet toegankelijk zijn bestempeld (zie paragraaf 2-3-1) zijn niet in de schouwlijst meegenomen. In totaal zijn er door iedere schouwer tussen de 8 en 14 stemlokalen bezocht.

Analyse toetsing criteria

De criteria om te bepalen of een stemlokaal toegankelijk is, zijn voor de analyse ingedeeld in drie categorieën: bereikbaarheid, betreedbaarheid en bruikbaarheid. De vragen in de checklist zijn gekoppeld aan de criteria die in hoofdstuk 3 zijn toegelicht.

Bij sommige criteria is de berekening wel of niet toegankelijk eenvoudig. Bijvoorbeeld: is er een te hoge drempel die niet overbrugd is, dan is de deur ontoegankelijk. De score is dan of 0 of 100%. Bij de meeste vragen en criteria is dit het geval. Bij een aantal criteria heeft de rekenkamer bepaald dat er gradaties van toegankelijkheid mogelijk zijn. Deze keuzes zijn hieronder verder uitgelegd:

- **Wenselijk criterium parkeerplaatsen:** hier kan de score 75% zijn wanneer er geen invalideparkeerplaatsen zijn, maar wel voldoende normale parkeerplek;
- **Cruciaal criterium deur van het gebouw/deur naar het stemlokaal:** hier kan de score 75% zijn wanneer het gaat om een handbediende deur die verder aan alle eisen voldoet;
- **Cruciaal criterium drempel voordeur:** hier kan de score 75% zijn wanneer er sprake is van een onafgedekt rooster;
- **Wenselijk criterium matten voordeur:** hier kan de score 50% zijn wanneer er sprake is van een kokosmat;

¹⁹ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Criteria Toegankelijkheid Stembureaus*, 2020, 20-23.

- **Cruciaal criterium tussendeuren:** hier kan de score 50% zijn wanneer er sprake is van een drempel van 2cm zonder overbrugging;
- **Wenselijk criterium stoelen:** hier kan een score van 50% zijn wanneer er sprake is van genoeg stoelen, maar minder dan 1 op de 5 stoelen is voorzien van een leuning;
- **Wenselijk criterium leesloep:** hier kan een score van 50% zijn wanneer er sprake is van een loep, maar deze geen werkzaam licht heeft.

Op basis van deze scores zijn de percentages in hoofdstuk 3 bepaald. Om deze percentages correct te berekenen is de data aangepast. Foutieve data is uit de analyse gelaten of aangepast na overleg met de betrokken schouwer. De totale resultaten zijn vervolgens ingedeeld per criterium, waarbij de score per criterium werd berekend. Vervolgens zijn in een later stadium deze scores per criterium ook nog samen genomen om tot een gemiddelde te komen voor de cruciale en wenselijke criteria per categorie.

Samenstelling onderzoeksteam

Het onderzoeksteam bestaat uit Jitske Fransens en Sjors Stuurman (onderzoekers), Jan-Paul de Kievit (stagiair tussen 12 februari-12 april 2026) en Yiman Fung (projectleider).

Op de verkiezingsdag hebben twaalf medewerkers (inclusief 1 stagiair) van de rekenkamer Rotterdam meegewerkt aan het schouwen van de stemlokalen. Daarnaast hebben zes medewerkers van Ombudsman Rotterdam-Rijnmond hun medewerking verleend aan de schouwen. Ook heeft één vrijwilliger zich als 'ervaringsdeskundige' via de Brede Raad 010 aangemeld bij de rekenkamer om mee te gaan schouwen. Met deze vrijwilliger heeft de rekenkamer twee stembureaus bezocht. Daarnaast heeft de rekenkamer ook de Vereniging van Gehandicaptenorganisaties Rotterdam (VGR) ingeschakeld om extra ervaringsdeskundigen te betrekken bij het onderzoek. Uiteindelijk hebben 28 personen hun vragenlijst ingevuld.

Beeldmateriaal

Deze publicatie maakt gebruik van beeldmateriaal dat is gemaakt door medewerkers van de Rekenkamer Rotterdam en de Ombudsman Rotterdam-Rijnmond. De omslagfoto is van de rekenkamer Rotterdam.

Procedures

Binnen de rekenkamer heeft er regelmatig overleg plaatsgevonden met de directeur over het rapport. Alle stukken zijn intern op de kwaliteit getoetst door onderzoekers van de rekenkamer (conform interne richtlijnen zoals opgenomen in het onderzoekshandboek voor een zogeheten Quality Assurance) voordat zij voor ambtelijk wederhoor werden aangeboden.

De opzet van het onderzoek is op 21 januari 2026 gepubliceerd en ter kennisname aan de raad verstuurd. De voorlopige onderzoeksresultaten zijn opgenomen in de concept nota van bevindingen. Deze is op 5 juni 2026 voor ambtelijk wederhoor voorgelegd aan de gemeente. Na verwerking van de ontvangen reacties is een bestuurlijke nota opgesteld. Deze bevat de voornaamste conclusies en aanbevelingen van de rekenkamer. De bestuurlijke nota is voor bestuurlijk wederhoor voorgelegd aan het college van B en W. De reactie van B en W en het nawoord van de rekenkamer zijn opgenomen in de bestuurlijke nota. Het definitieve rapport, bestaande uit de bestuurlijke nota en als bijlage de nota van bevindingen, wordt door toezending aan de gemeenteraad en B en W openbaar.

Uitgave 16 juli 2026

Postbus 70012

3000 KP Rotterdam

telefoon

010 - 267 22 42

info@rekenkamer.rotterdam.nl

www.rekenkamer.rotterdam.nl